

Т.Р. Уманець, к.м.н., В.Ф. Лапшин, д.м.н., професор, завідувач відділення проблем алергії та імунореабілітації дітей, ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України», м. Київ

Клінічні рекомендації з діагностики й лікування алергічного риніту в дітей

Алергічний риніт (АР) – одна з глобальних медико-соціальних проблем. Епідеміологічні дослідження останніх років свідчать, що поширеність цієї патології, за даними різних авторів, становить 1-40% – сезонного АР й 1-13% – цілорічного АР. В Україні показники поширеності й захворюваності на АР залишаються низькими, що свідчить про гіподіагностику вищезгаданої патології. Так, поширеність АР серед дітей в Україні у 2009 році становила 4,86, а захворюваність – 2,04 на 1 тис. дитячого населення. Слід зазначити, що дані офіційної статистики не враховують наявність АР у дітей з бронхіальною астмою (БА), оскільки 60-80% дітей з БА страждають на АР.

АР асоційований не тільки з БА, а й з такими запальними захворюваннями, як синусит і отит. Хоч АР не вважають тяжким захворюванням, він істотно впливає на якість життя пацієнтів. Тому сьогодні медична спільнота приділяє значну увагу АР.

Наразі розроблено чіткі діагностичні й терапевтичні директиви ВООЗ, Європейської академії алергології і клінічної імунології та інших міжнародних асоціацій у галузі алергології, що ґрунтуються на принципах доказової медицини. Згідно з наявними клінічними настановами робоча група МОЗ України (наказ МОЗ № 04.01.12-8-1178), до складу якої увійшли провідні фахівці з дитячої алергології (Л.В. Беш, С.М. Недельська, О.М. Охотнікова та ін.), розробила рекомендації з діагностики й лікування АР у дітей, які можуть стати основою для розроблення уніфікованого клінічного протоколу з надання медичної допомоги дітям з АР. Нижче наведено основні положення зазначених клінічних рекомендацій.

Термінологія

Алергічний риніт – ІgЕ-залежне запальне захворювання слизової оболонки носа, яке виникає під впливом алергенів і клінічно характеризується появою свербіжів в носі, нападами чхання, ринореї, закладенням носа. АР пов'язаний з іншими супутніми захворюваннями, такими як кон'юнктивіт, і його потрібно розглядати як фактор ризику розвитку БА.

Класифікація

За варіантом перебігу:

- інтермітуючий (епізодичний, сезонний або цілорічний) АР: симптоми спостерігають епізодично, менше 4 днів на тиждень або менше 4 послідовних тижнів;
- персистуючий (сезонний або цілорічний, хронічний) АР: симптоми спостерігають понад 4 дні на тиждень або більше 4 послідовних тижнів.

За характером перебігу:

- легкий (усе нижченаведене): нормальний сон, не виникають труднощі під час щоденної активності, заняття спортом або відпочинку, немає нестерпних симптомів;
- середньоважкий/важкий (один або більше критеріїв): порушення сну, труднощі під час щоденної активності, заняття спортом або відпочинку, негативний вплив на працездатність/навчання у школі, наявні нестерпні симптоми.

За періодом захворювання:

- період загострення;
- період ремісії.

Діагностичні критерії

Анамнестичні критерії:

- сезонний АР:
- сезонний характер скарг (симптоми щорічно з'являються й припиняються в один і той самий період з незначними коливаннями – свербіж у носі, носоглотці, часте чхання, рясні водянисті виділення з носа, утруднене носове дихання (закладення носа, блокада носа, назальна обструкція);
- імовірність одночасної появи ознак алергічного кон'юнктивіту й БА;
- погіршення самопочуття під час перебування надворі, у суху і вітряну погоду;
- наявність перехресної харчової алергії, алергії на ліки й косметичні засоби, які містять рослинні компоненти;
- цілорічний АР:
- наявність ознак риніту впродовж усього року з періодами погіршення або покращення стану;
- чіткий зв'язок із впливом побутових алергенів і алергенів тварин;

- поява або посилення симптомів під час прибирання приміщень і контакту з тваринами;

- можлива відсутність чіткого зв'язку з впливом алергенів у дітей з переважанням закладення носа:

- дитина часто використовує судинозужувальні засоби;
- виділення з носа в'язкі, порушується нюх;

- риніт перебігає без різких загострень, утруднює встановлення діагнозу алергії;

- часто спостерігають один (закладення носа, блокада носа – «блокадики») чи два симптоми (чхання, свербіж у носі, водянисті виділення – «чхальники»);

- за тривалого тяжкого перебігу риніту наявний зв'язок із впливом неспецифічних подразників – різких запахів, тютюнового диму, засобів побутової хімії, різкої зміни температури повітря;

- можливе закладення носа в сирих приміщеннях, що погано вентилуються, у сиру погоду, непереносимість продуктів, які містять дріжджі, – квасу, кисломолочних напоїв, а також антибіотиків пеніцилінової групи (алергія на плісняві гриби).

Клінічні критерії:

- продромальні ознаки – свербіж, чхання, закладення носа;
- «алергічний салют» – дитина постійно чухає ніс, морщить його;
- «алергічне сьайво» – сині й темні кола навколо очей;

- типові ознаки – значні слизуваті або водянисті виділення з носа, утруднене носове дихання, спричинене набряком слизової оболонки;

- можливі очні симптоми – свербіж повік і слезотеча, кон'юнктивіт (більш типовий для інтермітуючого риніту – у разі полінозу);

- підвищена чутливість слизової оболонки носа до неспецифічних тригерів (охолодження, пилу, різких запахів та ін).

Лабораторні й інструментальні критерії дослідження:

- алергологічні:
- позитивні результати шкірних тестів з алергенами (прик-тест);
- наявність підвищених титрів алергенспецифічних ІgЕ-антитіл у сироватці крові;
- інструментальні:

- передня риноскопія – значна кількість прозорого, водянистого, іноді пінистого секрету в носових ходах, значний набряк, сірий або цианотичний колір слизової оболонки носових раковин, наявність характерної плямистості слизової оболонки (симптом Воячека);

- рентгенографія і комп'ютерна томографія порожнини носа та навколословних пазух (показані для діагностики ускладнень АР – риносинуситу, поліпозу носа);

- дослідження функції зовнішнього дихання з проведенням бронходилатаційного тесту (для своєчасної діагностики БА, особливо у пацієнтів із середньоважким/важким і/або персистуючим перебігом);

- цитологічне дослідження назальних мазків (риноцитограма) для виявлення еозинофільного типу запалення;
- ринопневмометрія (за наявності ринопневмометра).

Обов'язкові консультації фахівців: алерголога, дитячого отоларинголога.

Лікування

Комплекс терапевтичних заходів включає: елімінацію алергенів, фармакотерапію, алергенспецифічну імунотерапію, навчальні програми.

Медикаментозне лікування АР залежить від ступеня важкості й перебігу симптомів хвороби (табл.).

Пероральні (системні) Н₁-блокатори II покоління (дезлоратадин, фексофенадин, левоцетиризин, лоратадин, цетиризин) є препаратами першого вибору за винятком випадків персистуючого АР з важким перебігом/перебігом середньої важкості. Н₁-блокатори I покоління не рекомендують застосовувати через несприятливе співвідношення ефективності й безпечності. На носові й очні симптоми препарати діють швидко (менш ніж через годину), при закладенні носа помірно ефективні.

Топічні (ендоназальні, очні) Н₁-блокатори (азеластин) як монотерапія малоефективні.

Ендоназальні глюкокортикостероїди (мометазону фураат, флутиказону фураат) – найефективніше фармакологічне лікування АР; препарати першого вибору для персистуючого АР з важким перебігом/перебігом середньої важкості; ефективні при закладенні носа. У дітей дошкільного віку не рекомендують застосовувати беклометазону дипропіонат (впливає на ріст).

Пероральні глюкокортикостероїди не рекомендують для лікування АР.

Топічні кромони (ендоназальні, очні) – кромоглікат натрію, недокроміл натрію. Внутрішньоочні кромони високоєфективні. Ендоназальні кромони менш ефективні, ніж інтраназальні кортикостероїди й Н₁-блокатори, але мають високу загальну безпечність.

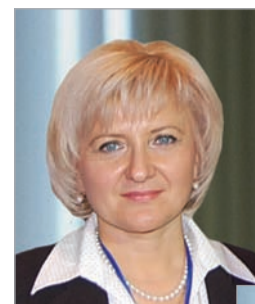
Деконгестанти – ендоназальні форми (оксиметазолін) застосовують протягом 4-5 днів (максимум до 10 днів) лікування для запобігання розвитку медикаментозного риніту.

Пероральні деконгестанти (фенілефрин, фенілпропаноламін, псевдофедрин) застосовують у випадках особливої необхідності у дітей старшого віку, зважаючи на невелику різницю між терапевтичною і токсичною дозами й можливу дію на ЦНС.

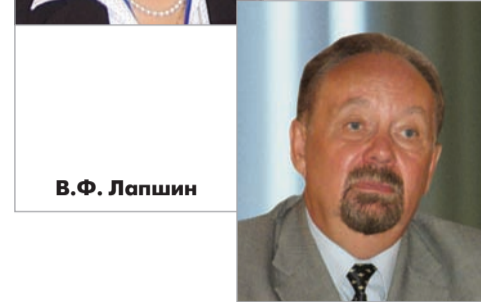
Комбіновані препарати Н₁-блокатора й деконгестантів можуть бути ефективнішими, ніж їхні окремі компоненти, проте слід враховувати їх небезпечність. Зазначені препарати призначають на короткий термін при тяжкій назальній обструкції.

Таблиця. Алгоритм лікування АР

Таблиця. Алгоритм лікування АР			
Інтермітуючі симптоми		Персистуючі симптоми	
Легкий перебіг	Середньоважкий/важкий	Легкий перебіг	Середньоважкий/важкий
Не в порядку надання переваги:			
• пероральні Н₁-блокатори або • ендоназальні Н₁-блокатори і/або • деконгестанти	• пероральні Н₁-блокатори або • ендоназальні Н₁-блокатори і/або • деконгестанти або • ендоназальні кортикостероїди*	• ендоназальні кортикостероїди Н₁-блокатори або • антагоністи лейкотрієнових рецепторів Огляд пацієнта через 2-4 тиж.	♦ У разі покращення – попередній етап лікування продовжити протягом місяця ♦ У разі неефективності – переглянути діагноз; переглянути колаєнс; виключити наявність інфекції або інших причин. Терапія • Підвищити дозу ендоназальних стероїдів. • При свербіжі/чханні додати антигістамінні препарати, при ринорей – іпратропій, при закладенні носа – деконгестанти. • У разі неефективності направити до дитячого отоларинголога на оперативне лікування
Уникнення алергенів і подразнювальних факторів			
При кон'юнктивіті додати: Н ₁ -блокатори або очні антигістамінні краплі чи очні кромони (або фізрозчин)			
Розглянути показання для проведення алергенспецифічної імунотерапії			
* Якщо для лікування супутньої астми застосовують інгаляційні кортикостероїди, слід переглянути загальну дозу інтраназальних кортикостероїдів.			

Т.Р. Уманець

В.Ф. Лапшин

Ендоназальні антихолінергічні препарати (іпратропій) призначають при АР з вираженими симптомами ринореї.

Антилейкотрієнові препарати (монтелукаст) рекомендовані для лікування сезонного АР.

Анти-IgE-терапію (омалізумаб) призначають як додаткову контролюючу терапію дітям з 12 років при важкому перебігу atopічної БА, яка поєднується з АР і неадекватно контролюється, незважаючи на лікування відповідно до п'ятого кроку терапії.

Алергенспецифічна імунотерапія (АСІТ) – рекомендований метод лікування АР у дітей з 5 років (можливе призначення з трирічного віку), проводиться лише лікарем-алергологом в амбулаторних умовах в обладнаному для цього кабінеті або в умовах спеціалізованого стаціонару (початковий етап, прискорений метод парентеральної АСІТ). АСІТ знижує ризик формування БА у пацієнтів з АР і є ефективним методом лікування пілкової алергії й алергії до домашньої пилу.

Лікування АР і БА

При одночасному лікуванні слід дотримуватися протоколів лікування зазначених захворювань. Н₁-блокатори не протипоказані при лікуванні БА. Інтраназальні кортикостероїди ефективні у зменшенні загострень астми й частоти госпіталізацій.

Доведено ефективність застосування монтелукасту в дітей віком понад 6 років у лікуванні АР й астми.

АСІТ рекомендують при лікуванні АР й астми. Анти-IgE-терапію (омалізумаб) призначають як додаткову контролюючу терапію дітям з 12 років при важкому перебігу atopічної БА, яка поєднується з АР і неадекватно контролюється, незважаючи на лікування відповідно до п'ятого кроку терапії. АСІТ може бути поєднана з анти-IgE-терапією.

3v